

УДК 159. 923. 2 – 055. 2 – 055. 26

Особливості психологічної готовності до материнства у вагітних та не вагітних жінок
Невоєнна О. А., Гарна О. О.

У статті проаналізовано існуючі підходи до визначення психологічної готовності до материнства, наявні розробки даної проблематики. Позначена особлива важливість періоду вагітності у формуванні психологічної готовності до материнства. Наведено результати емпіричного дослідження особливостей психологічної готовності до материнства у вагітних та не вагітних жінок. Виявлено значущі відмінності в особливостях психологічної готовності до материнства у вагітних та не вагітних жінок за окремими показниками. Разом з цим, у вагітних жінок виявлена тенденція до інтеграції окремих компонентів психологічної готовності до материнства, тоді як для не вагітних жінок властиво розрізнене, інколи суперечливе існування окремих компонентів психологічної готовності до материнства.

Ключові слова: психологічна готовність до материнства, установка на стратегію виховання, комунікативний досвід, дитина, вагітність.

В статье проанализированы существующие подходы к определению психологической готовности к материнству, имеющиеся разработки данной проблематики. Обозначена особая важность периода беременности в формировании психологической готовности к материнству. Приведены результаты эмпирического исследования особенностей психологической готовности к материнству у беременных и не беременных женщин. Найдены значимые различия в особенностях психологической готовности к материнству у беременных и не беременных женщин по отдельным показателям. Вместе с этим, у беременных женщин выявлена тенденция к интеграции отдельных компонентов психологической готовности к материнству, тогда как для не беременных женщин свойственно разрозненное, иногда противоречивое существование отдельных компонентов психологической готовности к материнству.

Ключевые слова: психологическая готовность к материнству, установка на стратегию воспитания, коммуникативный опыт, ребенок, беременность.

The existing approaches to the definition of psychological readiness for parenthood and the development of the existing problems were analyzed in the article. The particular importance of the gestation period was denoted in the formation of psychological readiness for parenthood. There are the results of empirical studies of the psychological readiness for motherhood in pregnant and non-pregnant women. Significant differences in the features of psychological readiness for motherhood in pregnant and non-pregnant women were found. At the same time, pregnant women showed a trend toward the integration of individual structures of psychological readiness for motherhood, as opposed to non-pregnant women who tend to uncoordinated and sometimes contradictory existence of the individual components of psychological readiness for parenthood.

Keywords: psychological readiness for motherhood, setting the strategy of education, communicative experience, child, pregnancy.

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Материнська сфера є одним з найскладніших і невивчених, але перспективних напрямів сучасної науки. Поняття материнства розробляється й вивчається у медицині, біології, історії, культурології, соціології, і звичайно, психології. Найбільш актуальними в наш час є питання зниження народжуваності, збільшення абортів, феноменів девіантного материнства, пізнього та раннього материнства. Це коло проблем, що стають перед сучасною наукою, нерозривно пов'язано з готовністю жінки до материнства, а саме з психологічними аспектами цього поняття. Саме тому перед сучасною психологією стає завдання дослідження психологічної готовності до материнства з метою формування, профілактики та корекції цього особистісного утворення у жінок ще до народження дитини.

Проблема психологічної готовності до материнства вивчається в науці з різних позицій, представниками різних теоретичних підходів і концепцій. У психології дану проблему розглядають Брутман В. І. [2, 3, 4], Батуєв А. С. [1], Мінюрова С. А. [9], Хамітова І. Ю. [4], Мещерякова С. Ю. [7, 8], Філіпова Г. Г. [4, 10], Матвеева О. В. [6] та інші.

Саме поняття психологічної готовності до материнства було введено в вітчизняну психологію в дев'яності роки, та спочатку визначалося як «особливий психологічний стан матері, який задовольняє найважливіші психологічні потреби немовляти в безпеці, підтримці інтересу до зовнішнього світу і любові» [5]. На сьогоднішній день це поняття вивчено в психології досить різноманітно.

Філіпова Г. Г. [10] розглядає психологічну готовність до материнства як провідний фактор адаптації до вагітності і материнства. Вона підкреслює, що на формування готовності жінки до прийняття нової соціальної ролі матері впливає величезна кількість складно переплетених чинників, які змінюють і тим самим готують свідомість і самосвідомість майбутньої матері до прийому дитини ще задовго до її народження. На її погляд, психологічна готовність до материнства має п'ять основних блоків: особистісна готовність, адекватна модель батьківства,

мотиваційна готовність, сформованість материнської компетенції, сформованість материнської сфери.

Брутман В.І. [2] розглядає готовність до материнства як здатність матері забезпечувати адекватні умови для розвитку дитини, що виявляється в певному типі відносини матері до дитини. Тип материнського відношення, відповідний готовності або неготовності до материнства, автор пов'язує з цінністю дитини для матері.

Матвеева Е.В. [6] визначає психологічну готовність до материнства, як специфічне особистісне утворення, що включає в себе три блоки готовності: потребово-мотиваційний блок, когнітивно-операційний блок і блок соціально-особистісної готовності до материнства.

Мещерякова С.Ю. [7] розглядає психологічну готовність до материнства як специфічний особистісний стан, стрижневим утворенням якого є суб'єктна або об'єктна орієнтація у ставленні до ще не народженої дитини. Автор виділяє кілька груп показників психологічної готовності до материнства: особливості комунікативного досвіду жінки з її раннього дитинства, переживання жінкою відношення до ще не народженої дитини, установки на стратегію виховання дитини.

Незважаючи на таке розмаїття підходів до вивчення психологічної готовності до материнства, більшість авторів [1, 2, 4, 9] вважають, що готовність до материнства формується протягом усього життя, відчуючи вплив як сприятливих, так і несприятливих чинників. На процес її формування впливають як біологічні, так і соціальні чинники, оскільки готовність до материнства має, з одного боку, потужну інстинктивну основу, а з іншого, виступає як особистісне утворення, в якому відображається весь попередній досвід взаємин жінки.

Крім того, більшістю дослідників зазначається, що одним з переламних, а тому й найскладніших етапів формування психологічної готовності до материнства, є період вагітності, що є якісно новим станом організму і психіки жінки. Саме в цей період актуалізуються, набувають більш чіткий образ, змінюються та інтегруються вже закладені структури психологічної готовності до материнства, утворюючи таке цілісне специфічне особистісне утворення, що називається психологічною готовністю до материнства. Зміст материнської сфери протягом вагітності зазнає істотних змін, які відбиваються в переживанні жінкою симптоматики вагітності, в її зовнішній активності і психічному стані. Саме в період вагітності формується кінцева структура психологічної готовності до материнства, з якою мати зустрінє у зовнішньому світі свою дитину.

Відкритим залишається питання про якісні особливості психологічної готовності до материнства в період вагітності. Що саме змінюється в психологічній готовності до материнства у вагітних жінок? Які компоненти цього утворення є домінуючими у вагітних жінок в порівнянні з не вагітними? За яким напрямом йде розвиток психологічної готовності до материнства в період вагітності? Ці питання й досі залишаються невирішеними в психології.

Об'єкт дослідження: психологічна готовність до материнства.

Предмет дослідження: особливості психологічної готовності до материнства у вагітних та не вагітних жінок.

Метою нашого дослідження стало вивчення особливостей психологічної готовності до материнства у вагітних та не вагітних жінок.

Для досягнення поставленої мети, нами були сформульовані наступні завдання: 1) вивчити особистісний сенс понять «материнство» та «дитина» для вагітних та не вагітних жінок; 2) вивчити установки жінок на виховання дитини; 3) вивчити емоційну готовність до материнства вагітних та не вагітних жінок; 4) вивчити комунікативний досвід жінок з раннього дитинства; 5) порівняти особливості психологічної готовності до материнства вагітних та не вагітних жінок.

Для досягнення мети і завдань дослідження нами були використані наступні методи: бесіда, семантичний диференціал (Ч. Осгуд); методика вивчення батьківських установок PARY (Е.С. Шефер, Р.К. Белл); проективний малюнковий тест «Я та моя дитина» (Г. Г. Філіппова); методика аналізу спогадів про життєві події (П. П. Блонський). Статистичні методи обробки результатів: метод Уїлкоксона-Манна-Уїтні; кореляційний аналіз (коефіцієнт рангової кореляції Пірсона).

У дослідженні взяли участь дві групи досліджуваних: 25 жінок 20-30 років, які перебувають у шлюбі та знаходяться на другому триместрі вагітності першою дитиною, та 25 жінок 20-30 років, які перебувають у шлюбі та не мають дітей.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Дослідження особистісного сенсу понять «материнство» та «дитина» за методом семантичного диференціалу Ч. Осгуда показало деякі особливості психологічної готовності до материнства у вагітних та не вагітних жінок.

Більшість досліджуваних вагітних (100% та 92%) та не вагітних жінок (72% та 68%) мають високе позитивне емоційне сприйняття та ставлення як до материнства, так і до дитини, відповідно, що свідчить про привабливість та прийняття материнства та дитини. Разом з цим, отримані результати свідчать про те, що вагітні жінки мають статистично значно вищий рівень оцінки понять «материнство» ($U=213,5$, при p двустор. $<0,05$) та «дитина» ($U=169,0$, при p двустор. $<0,01$), ніж не вагітні жінки. Це відображує наявність емоційно забарвленого підходу до материнства та дитини з боку вагітних жінок. Тобто вагітні жінки мають значно вищий в порівнянні з не вагітними емоційний компонент психологічної готовності до материнства.

48% вагітних жінок відчувають середній рівень впливу на себе ситуації материнства, тоді як 36% не вагітних жінок відчувають низький рівень такого впливу. Тобто вагітні жінки відчувають більш високий рівень напруги пов'язаний з ситуацією материнства, аніж не вагітні жінки. Разом з цим вагітні та не вагітні жінки відчувають несуттєвий вплив з боку дитини на себе (40% та 32% відповідно).

Більшість вагітних (64%) та не вагітних жінок (56%) мають низький рівень прагнення до материнства, готовності до дій в цій ситуації. Разом з цим вагітні (44%) та не вагітні жінки (48%) на середньому рівні усвідомлюють динамічність дитини, її розвиток та зміну, те, що зустріч з дитиною потребує від них дій.

За результатами дослідження установок на виховання дитини за методикою вивчення батьківських установок PARY E. C. Шефер та P. K. Белл, ми можемо вказати на наявність певних відмінностей між вагітними та не вагітними жінками за деякими факторами установок на виховання дитини.

Більшість вагітних та не вагітних досліджуваних жінок мають установки на прояв оптимального рівня опіки у вихованні дитини (56% та 76% відповідно).

60% вагітних жінок та 68% не вагітних жінок мають установки на прояв оптимального рівня авторитарності у вихованні дитини, тоді як 40% вагітних та лише 16% невагітних жінок повністю відмовляються від авторитарного стилю виховання. Виходячи з отриманих результатів, нами було встановлено, що не вагітні жінки мають статистично значно вищий рівень вираженості установок на диктат у вихованні дитини ($U=183,0$, при p двустор. $<0,05$), що є проявом більш об'єктивного ставлення саме не вагітних жінок до дитини, аніж вагітних. Це свідчить про переважання раціонального підходу до сприйняття материнства та дитини з боку не вагітних жінок. Тобто не вагітні жінки мають виражений на більш високому рівні раціональний компонент психологічної готовності до материнства, в порівнянні з вагітними.

Більшість вагітних жінок, а саме 60% відмовляється від демократичності у стосунках з дитиною, тоді як лише у 16% не вагітних жінок зафіксована така установка. 48% не вагітних жінок та 40% вагітних жінок мають установки на прояв оптимального рівня демократичності. Крім того, у 16% не вагітних жінок було діагностовано високий рівень вираженості установок на прояв демократичності у вихованні.

Результати дослідження емоційного ставлення вагітних та не вагітних жінок до ситуації материнства на рівні «проекції» за проективною методикою Г. Г. Філіппової «Я та моя дитина» показали, що між досліджуваними вагітними та не вагітними жінками не виявлено значущих відмінностей за показниками емоційної готовності до материнства.

40% досліджуваних вагітних відчувають незначні симптоми тривоги, невпевненості, конфліктності з майбутньою ситуацією материнства, що узгоджується з наявними в літературі даними про підвищення рівня тривожності в період вагітності. Разом з цим, не вагітні жінки переживають тривогу, конфліктність та невпевненість стосовно ситуації можливого материнства (28% досліджуваних), або ж відчувають конфлікт з можливою ситуацією материнства що проявляється або в небажанні мати дитину, або у неусвідомленому страху, щодо майбутнього материнства (також 28% досліджуваних).

Дослідження комунікативного досвіду жінок з раннього дитинства за допомогою методики аналізу спогадів про життєві події П. П. Блонського показало відсутність значущих відмінностей між вагітними та не вагітними жінками за показниками емоційності згадуваних подій про взаємодію з власною матір'ю.

Досліджувані вагітні та не вагітні жінки згадують приємні емоційно насичені (48% та 44% відповідно), або менш емоційно насичені (32% та 24% відповідно) події з раннього дитинства про взаємодію з власною матір'ю. Це свідчить про те, що переважна кількість вагітних та не вагітних жінок мають насичений, позитивний комунікативний досвід з раннього дитинства, що стане основою спілкування жінок з їх власними дітьми, та буде їм переданий.

За результатом дослідження психологічної готовності до материнства вагітних жінок, нами було отримано певні значущі зв'язки окремих складових психологічної готовності до материнства у досліджуваній групі.

Фактор оцінки поняття «материнство» пов'язаний з позитивним сприйняттям та ставленням до дитини ($r=,527$, при p двустор. $<0,01$), з прагненням жінок до материнства взагалі ($r=,475$, при p двустор. $<0,05$) та з рівнем емоційності комунікативного досвіду жінок з раннього дитинства ($r=,432$, при p двустор. $<0,05$). Таким чином, чим вище вагітна жінка оцінює ситуацію материнства взагалі, чим краще вона ставиться до цього явища, тим позитивніше вона сприймає дитину, прагне до материнства, до народження дитини. Також, можна зазначити, що пережитий в ранньому дитинстві насичений комунікативний досвід спілкування з власною матір'ю, стає основою позитивного сприйняття феномену материнства взагалі.

Фактор сили поняття «материнство» пов'язаний з установкою вагітних жінок на прояв гіперопіки у вихованні дитини ($r=,519$, при p двустор. $<0,01$). Тобто відчуття впливу на себе ситуації майбутнього материнства, напруги з приводу материнства, пов'язано з прагненням завжди контролювати дитину та все знати про неї, обмежувати її від життєвих труднощів, пригнічувати її агресивні та сексуальні прояви, обмежувати зовнішній вплив на дитину, підкреслювати свою значимість та залежність дитини від батьків. Можна припустити, що

необхідність опікати дитину обумовлює появу напруги відносно до ситуації материнства, саме в цьому жінки бачать вплив материнства на себе.

Сприятлива емоційна ситуація відносно материнства пов'язана з установкою на демократичний стиль виховання дитини ($r=,461$, при r двустор. $<0,05$). Тобто жінка, що усвідомлює рівність у спілкуванні з дитиною, прагне до урахування її думки, поділяти та заохочувати інтереси дитини, має гарний емоційний стан в період вагітності, не відчуває напруги, тривожності з приводу майбутнього материнства, страхів перед материнством і спілкуванням з дитиною.

Емоційна насиченість комунікативного досвіду з раннього дитинства пов'язана з зсувом цих спогадів в бік приємних подій ($r=,472$, при r двустор. $<0,05$). Можна зробити висновок, що саме приємні події з раннього дитинства є найбільш насиченими, а тому й зберігаються в пам'яті жінок, створюючи, на нашу думку, фундаментальну основу для розвитку психологічної готовності до материнства.

У досліджуваній групі не вагітних жінок спостерігаються деякі значущі зв'язки між показниками складових психологічної готовності до материнства.

Фактор оцінки поняття «материнство» пов'язаний з позитивним сприйняттям та ставленням до дитини ($r=,694$, при r двустор. $<0,01$) та з прагненням жінок до материнства ($r=,417$, при r двустор. $<0,05$). Таким чином, чим вище жінка оцінює ситуацію материнства взагалі, чим краще вона ставиться до цього явища, тим позитивніше вона сприймає дитину, прагне до материнства, до народження дитини.

Фактор сили поняття «материнство» пов'язаний з фактором сили поняття «дитина» ($r=,483$, при r двустор. $<0,05$). Тобто відчуття впливу на себе ситуації майбутнього материнства, напруги з приводу материнства, безпосередньо пов'язано з відчуттям впливу на себе дитини, відсутності контролю над дитиною, напругою при зустрічі з дитиною. Можна припустити, що саме дитина для жінок, неспроможність контролювати її обумовлює відчуття напруги з приводу можливої ситуації материнства.

Установка на гіперопіку у вихованні пов'язана з установкою на демократичний стиль виховання дитини ($r=,483$, при r двустор. $<0,05$). Це суперечливий зв'язок, адже жінка, що усвідомлює рівність у спілкуванні з дитиною, прагне до урахування її думки, поділяти та заохочувати інтереси дитини одночасно прагне все знати про дитину, обмежувати сторонній вплив на неї, підкреслюючи власну роль, значимість, залежність дитини від себе.

Також, з установкою на прояв гіперопіки у вихованні пов'язана установка на диктат у вихованні ($r=,751$, при r двустор. $<0,01$). Тобто жінка, яка вважає що дитина повинна в усьому слухатися батьків, визнаючи їх мудрість як вищу, прагне огородити дитину від будь-яких труднощів, визнає необхідність м'якості та слухняності дитини, її недостатню самостійність цілком природно налаштована на суворе виховання, направлене на знищення поганих нахилів дитини.

Емоційна насиченість комунікативного досвіду з раннього дитинства пов'язана з зсувом цих спогадів в бік приємних подій ($r=,657$, при r двустор. $<0,01$). Можна зробити висновок, що саме приємні події з раннього дитинства є найбільш насиченими, а тому й зберігаються в пам'яті жінок, створюючи фундаментальну основу для розвитку психологічної готовності до материнства.

Таким чином, у вагітних жінок спостерігається тенденція до інтеграції вже закладених структур психологічної готовності до материнства в єдине цілісне особистісне утворення, що набуває свої внутрішні специфічні зв'язки між окремими складовими, тоді як у не вагітних жінок зафіксовано тенденцію до розрізненого, інколи суперечливого існування окремих структур психологічної готовності до материнства.

Висновки

1. Виявлено значущі відмінності в особливостях психологічної готовності до материнства у вагітних та не вагітних жінок.

2. У вагітних жінок виявлено значно вищий рівень позитивної емоційності в ставленні до материнства та дитини, визнання їх високої привабливості. Крім того, у вагітних жінок зафіксована тенденція до інтеграції окремих складових психологічної готовності до материнства в єдине, цілісне, особистісне утворення.

3. У не вагітних жінок зафіксовано значно вищий рівень вираженості раціонального компоненту у сприйнятті майбутньої дитини, що є показником об'єктної орієнтації у ставленні до неї. При цьому, у не вагітних жінок спостерігається тенденція до розрізненого, інколи суперечливого існування окремих складових психологічної готовності до материнства.

4. В цілому, вагітні та не вагітні жінки позитивно сприймають та ставляться як до ситуації материнства так і до дитини. При цьому, жінкам притаманно відчуття різного рівня прояву тривожності та конфліктності відносно ситуації материнства.

5. Вагітні та не вагітні жінки мають установки на прояв оптимального рівня опіки та суворості у вихованні дитини, частково або повністю відмовляючись від рівності у відношеннях з дитиною.

6. Вагітним та не вагітним жінкам притаманний насичений позитивний комунікативний досвід з раннього дитинства.

Literatura

1. Batuev A.S. Psihofiziologicheskajaprirodadominantymaterinstva. / A. S. Batuev // Psihologijasegodnja. EzhegodnikRos. psihol. ob-va. – t.2. – vyp. 4. – 1996. – S.69-70.
2. Brutman V.I. Psihologicheskiefenomeny,voznikajushhievsvjazisnezhelannojbereinnost'ju. / V. I. Brutman //Psihologijasegodnja. – 1996. – №4 – S.150-151.
3. Brutman V. I. Formirovanieprivjazannostimateri k rebenku v period bereinnosti / V. I. Brutman, S. N. Enikolopov, M. S. Radionova // Voprosypsihologii. — 1997. — №6. — S. 40–47.
4. Brutman V.I., Filippova G.G., Hamitova I. Ju. Metodikiizuchenijapsihologicheskogosostojanijazhenshhinvovremjaberemennostiiposlerodov / V. I. Brutman, G. G. Filippova, I. Ju. Hamitova// Voprosypsihologii. – 2002. – № 3. – S. 110-118.
5. Kopysh O. A. Gotovnost' k materinstvu: vydeleniefaktorov, uslovijpsihologicheskogoriskad ljabudushhegorazvitijarebenka / O. A. Kopysh, L. L. Baz // Sinaps. – 1993. – № 4. – S. 35–42.
6. Matveeva, E. V. Analizmaterinstva s poziciiteoriidejatel'nosti/ E. V. Matveeva. – K.: VGGU, 2004. – 302 s.
7. Meshherjakova S. Ju. Psihologicheskajagotovnost' k materinstvu / S. Ju. Meshherjakova // Voprosypsihologii. — 2000. — № 5. — S. 18–27.
8. Meshherjakova S. Ju, Avdeeva N.N., Ganoshenko N.I. Izucheniepsihologicheskogjotovnosti k materinstvukakfaktorarazvitijaposledujushhihvzaimootnoshenijrebenka i materi // Sorosovskielareaty: Filosofija. Psihologija. Sociologija. M., 1996.
9. Minjurova S.A., Teterleva E.A. Psihologicheskoesoprovozhdeniematerinstva: Smyslovo eperezhivaniematerinstva: Ucheb. posobiedljastud. vyssh. ped. ucheb. zavedenij. / S. A. Minjurova, E. A. Terleeva. – Ural. gos. ped. un-t. – Ekaterinburg, 2005. – 166s.
10. Filippova G. G. Psihologijamaterinstva :ucheb. posobie / Galina GeorgievnaFilippova. — M. :Izd-vo In-ta psihoterapii, 2002. — 240 s.